

I.

Hrvatska je književnost – i starija i novija – uokvirena čak dvostrukim ženskim mitom: najprije onim o renesansnoj ljepotici i pjesnikinji bez pjesama Cvijeti Zuzorić, a potom i mitom o hrvatskoj Lauri, Ljubici Cantilly, kojom su inspirirane

107
/Divna Zečević (1985.), Dragojla Jarnević. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti - Sveučilišna naklada Liber, str. 7.
Vrazove *Dulabije* (1840.), petrarkistički kanconijer ili *ljubavni priručnik ilirske omladine*². No, za još uvijek nenapisanu povijest hrvatske ženske književnosti ovi su mitovi potpuno izbljedjeli pred pojavom Dragojle Jarnević (1812. - 1875.), prve profesionalne književnice. Doduše, *nesretno* je *Karlovcanki*, kako je obično zovu, i u jednoj od posljednjih *Povijesti hrvatske književnosti* Ive Frangeša posvećena cijela jedna – rečenica, premda ju je recentna kritika obasula atributima *prva* i *jedina*. Bila je primjerice jedina žena u kolu hrvatskih preporoditelja koja se od akvizitera usudila postati proizvođačem knjiga, prva koja je u hrvatsku književnost uvela motiv zaposlene žene, prva autorica koja je svojim autobiografskim dnevničkim zapisima postala u izvjesnom smislu anticipatoricom tzv. *ženskoga pisma*, pored Miroslava Kraljevića, a prije Augusta Šenoe, autorica jednoga od prvih romana u hrvatskoj književnosti. Sve je to ipak bilo nedostavno jer je naglasak s njezinoga književnog rada najčešće premještan na svjestan i nedopustiv izbor načina života, pa je umjesto svega spomenutog, Jarnevićeva zapamćena samo po *najvećem*. *Dragojla Jarnević naša je najveća usidjelica*³, zapisat će Antun Cuvaj u *Gradi za povijest školstva*, a ta će je rečenica dopratiti i u naše vrijeme. Možda zato jer je i sama sudjelovala u *iskrivljavanju* slika o vlastitom životu. Doduše, kako primjećuje Elaine Showalter pišući o viktorijanskim književnicama, *napadi na spisateljice kao jalove usidjelice bili (su) sastavni dio općeprihvaćenoga humora*⁴. I ulazak Dragojle Jarnević u književnost bio je neobičan. Mogli bismo reći da je njezino prvo djelo – grafit, nekoliko stihova zapisanih kao odgovor pjesniku Ivanu Trnskom na staroj tvrđavi Schlossbergu u Grazu. Domoljublje, jezik i Trnski postali su time romantični poticaji koji su je uveli u svijet iz kojega se romantizam odmah potom nepovratno iselio. Na tanke i neprirodne granice između romantizma i realizma smjestila je Jarnevićeva čitav svoj literarni opus: pedesetak uglavnom domoljubnih i ljubavnih pjesama, roman *Dva pira* (1864.), nekoliko članaka o učiteljima i odgoju mladeži, neobjavljene i neprikazane drame (*Veronika Desinićeva*, *Marija kraljica ugarska*, *Duvna*) te petnaest pripovijedaka i dnevnik. Najviše su uspjeha postigle pripovijetke, sakupljene u zbirci *Domorodne poviesti* (1843.), jer su i temama i formom odgovarale ukusu čitateljske publike, a svojoj su autorici priskrbile priznanje najplodnije pripovjedačice svoga vremena – i to je atribut iz pera autoriteta kakav je bio Antun Barac. Središnjem djelu, bez kojega bi njezina literatura bila samo torzo, nažalost još se uvijek priznaju više kulturnopovijesne negoli književne vrijednosti. Riječ je o dnevniku koji kronološki, ali i retrospektivno – najprije na njemačkome, a potom i u skraćenim prijevodima na hrvatskome jeziku – prati *Život jedne žene*, što je naslov pod kojim je Stanko Dvoržak 1958. godine objavio odabrane stranice. Dnevnik je tek 2000. godine u integralnome obliku pripremila književnica i znanstvenica Irena Lukšić, a objavio ogranak Matice hrvatske iz Karlovca; što predstavlja ne samo izuzetan izdavački pothvat, nego i značajan doprinos cjelovitijem sagledavanju povijesti hrvatske

108
107 -117 VDG JAHRBUCH 2007

²Ivo Frangeš (1987.), *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb - Ljubljana: Nakladni zavod Matice hrvatske - Cankarjeva založba, str. 144.

³Divna Zečević, citirano djelo, str. 11.

⁴Elaine Showalter, *Viktorijanske spisateljice i volja za pisanjem*. Kolo, XI/2001., br. 2, str. 369.

književnosti – osobito ženske⁵. Bez ikakvoga uzora, a uzoran i danas, *zbivanjima bogat i do neugodnosti iskren*⁶, ovaj je intimistički zapis, oslobođen autocenzure i suvišnih literarnih intervencija, ponudio u našoj književnosti još nevideno retuširanu sliku pojedinca – žene – kako u njezinoj privatnoj tako i u javnoj dimenziji. Andrea Zlatar nalazi u *Dnevniku* sve ključne točke oblikovanja ženskoga identiteta u 19. stoljeću: *tijelo, ljubav, sram, bolest, smrt, čežnja, flert, udaja, odgoj*. (...) *"Ja" komunicira samo sa sobom da bi nadomjestilo nedostatak komunikacije u društvu i svoju iz-mještenost iz građanski urednog i uredenog društva*.

Primijetivši neobičnu podudarnost u činjenicu da su se na policama naših knjižara

gotovo istodobno pojavili dnevnicu *Bridget Jones* Helen Fielding te Dragojle Jarnević, Kristina Pešić izvodi temeljnu razliku među njima iz spoznaje da u *Dnevniku* Dragojle Jarnević *ne možemo pronaći mjesta na kojima ona iznosi podatke o vlastitom izgledu ili raspravlja o njemu*. Umjesto toga: *Ona iznosi svoje mišljenje o osobama kao što su Ljudevit Gaj, Stanko Vraz, Ivan Trnski, i drugi, izražavajući se dosta nepovoljno o njima. Dakle, žena je to koja misli, osjeća, daje samoj sebi pravo izbora. A čini se da je Filipović kako bi izbjegao preuzeti recepcijsku odgovornost nakon objavljivanja "Dnevnika" podigao "buku" nazvavši ga pornografskim štivom*⁹. Pretenciozno bi bilo, dakako, sve njezine pokušaje u iznimno skućenome manevarskom prostoru uspoređivati s idejama i ostvarenjima Augusta Šenoa, no usporedba se ipak nameće. Šenoinstvo Dragojle Jarnević izjalovilo se namrijevši joj u bi(bli)ografiju tek nekoliko natruha ideja velikoga suvremenika: stvorena za velike, postala je žrtvom malih prilika; mjesto na stranicama *Vijenca* zaslužio je tek nekrolog znakovita naslova POUKA. VJEKOPIS DRAGOJLE JARNEVIĆEVE kojim je Ivan Trnski ispisao posljednju stranicu knjige što ju je sam i otvorio (na spomenutom zidu tvrđave Schlossberg), zatvorivši time priču o životu s okusom motiva *kanarinčeve ljubovce*¹⁰, kako je to dobro primijetila Divna Zečević.

II.

*Dragojla Jarnević počela je književnim radom u pretežno nepismenoj i deseteračkoj sredini koja će zadugo smatrati da je status književnika, pisca, "prirodno" prikladan samo za muškarca, dok je za ženu "prirodno" da se ne miješa u društvene, "muške" poslove.*¹¹

*Dragojla Jarnević bila je otuđena u odnosu na svoju sredinu, otuđena čitanjem, obrazovanjem, bogatstvom senzibilne ličnosti koja se osjećala uvijek nezaštićenom.*¹²

109
VDG JAHRBUCH 2007 107 - 117

⁵ Dragojla Jarnević (2000.), *Dnevnik*, priredila Irena Lukšić. Karlovac: Matica hrvatska.

⁶ Ivo Frangeš, citirano djelo, str. 181.

⁷ Andrea Zlatar, *Konstrukcija privatnosti: prostor teksta*. Kolo, XI/2001., br. 2, str. 214-215.

⁸ Kristina Pešić, *Dragojla Jarnević u raljama vremena*, bilješka uz čitanje *Dnevnika* Dragojle Jarnević. Kolo, XI/2001., br. 2, str. 448.

⁹ Ibidem, str. 448.

¹⁰ Divna Zečević, citirano djelo, str. 14.

¹¹ Ibidem, str. 10.

¹² Ibidem, str. 12.

*Svoj književni rad Dragojla Jarnević promatra ne samo kao izvor zadovoljstva i nezadovoljstva nego i kao rad bez naplate, besplatan rad kojim se jedva mogu pokriti troškovi papira, pera, tinte i prijepisa.*¹³

*Dragojla Jarnević traži izvor stalnih prihoda koji bi joj olakšao zavisnost od najbliže okoline; pred nama je žena koja traži zaposlenje u siromašnoj, zapuštenoj i zaostaljoj Hrvatskoj prve polovice 19. stoljeća (...), neprekidno radi, piše i ne dobiva niti stalno zaposlenje niti odgovarajući honorar za tekstove koje joj objavljuju, pa konstatira da su njezine priče i članci dobri kad ih objavljuju besplatno, a kad postavlja pitanje honorara, događa se da joj tekst vrate. (...) Dragojla Jarnević oskudno zarađuje šivanjem i podučavanjem djece. U Pribiću podučava seosku djecu za poneku kokoš, jaja ili mlijeko ili joj siromašne majke pomažu u poslovima oko kuće. (...) Podučavajući seosku djecu u Pribiću, Dragojla Jarnević ujutro sprema svoju sobu, obavlja poslove oko kuće, priprema i kuha ručak, kao što danas rade zaposlene žene, kako bi nakon rada imala što pojesti. Uzgaja svilene bube i suočava se s pitanjem tržišta i otkupa (...).*¹⁴

Izabrani citati smještaju Dragojlu Jarnević u književni i mentalni, civilizacijski krajolik Hrvatske 19. stoljeća, odnosno – u onu vrstu okruženja kakvo poznamo iz najvećega dijela naše historiografije, povijesti književnosti i udžbenika svih razina, od osnovnoškolskih do sveučilišnih. Pritom, takvo viđenje stvari ima pretenzije da bude i kritično, i objektivno, i potpuno. Ipak, riječ je o viđenju dijela hrvatske povijesti izrazito okrenutome prema unutra, prema sebi, a koji je i kulturno, i politički, i civilizacijski imao znatno širi kontekst i duboke korijene, i u smislu sinkronije i u smislu dijakronije, koji se toliko sustavno prešućuju da je i svijest o tome prešućivanju gotovo sasvim nestala. Naravno, nije riječ o hrvatskoj posebnosti u tome pogledu, nego se radi o tendenciji svakoga povijesno-civilizacijskog entiteta, čak i onih koje možemo smatrati samo fragmentima bitno značajnijih cjelina – da povijest počinje od njih. Tako je i

spoznaja o tome da ilirski preporod počinje određenim datumima, postupcima i određenim ličnostima, vrlo ograničenima na ono što imponira nacionalnome osjećaju i nacionalnome ponosu, toliko dogmatski učvršćena u nacionalnu svijest i znanost da ukupna slika svega toga nalikuje na predodžbu nastanka ruže koja je nikla ni iz čega, svakako bez tla, ako je imala uopće korijen, a s jednom od glavnih svrha da se trnjem brani od okoline koja, za svaki slučaj, u pravilu nije temeljito definirana. Sva kontroverznost ovoga problema prelama se i kroz profil, djelo i mjesto Dragojle Jarnević u hrvatskoj kulturi, književnosti i povijesti. Ali tko je zapravo Dragojla Jarnević?

Podatke o životu i djelu prve hrvatske profesionalne književnice prikupile su i sistematizirale – žene. Najprije Adela Milčinović u *Životopisnoj studiji* (1907.), potom i Divna Zečević u citiranoj studiji *Dragojla Jarnević* za Enciklopediju hrvatske književnosti (1985.). No, tek su objavom integralnoga izdanja *Dnevnika* (2000.), popraćenoga uredničkim komentarima Irene Lukšić, stvoreni preduvjeti

110

107 -117 VDG JAHRBUCH 2007

¹³ Ibidem, str. 20.

¹⁴ Ibidem, str. 23-24.

da Dragojlu Jarnević upoznamo *izbliza*, iz vlastitoga teksta – *dnevnika kao književnog žanra koji je nastao u hrvatskoj književnosti u vrijeme kad je ta književnost bila didaktička i budilačka*.¹⁵ U njemu čitamo, nesumnjivo beletriziranu, priču o djevojčici Dragojli koja je na krštenju dobila ime Karolina, a od ostale braće i sestara razlikovala se odmah po tome što su jedino za nju otac Janko i majka Ana, rođena Mlinac, uzeli dojlju. Kada joj je mati bezobzirno priznala da je zato najmanje voli od sve djece, otac je udvostručio svoju ljubav prema njoj. Ta je sreća, međutim, bila kratkoga vijeka. U Dragojlinoj sedmoj godini umire otac, trgovac željezarijom, ostavivši za sobom tridesetpetogodišnju udovicu sa šestoro nejake djece. Dragojla je među njima bila istodobno najslabijega zdravlja i najbistrijega uma. Nakon završene pučke škole u rodnome gradu, a zbog loših materijalnih prilika nakon očeve smrti, bavi se različitim poslovima. Povjesničar književnosti Slobodan Prosperov Novak nastavlja njezinu životnu priču riječima *a onda je godinama živjela u Grazu, Trstu i Veneciji gdje je služila u plemićkim domovima i bila guvernantom. Kad se četrdesetih godina vratila u domovinu, s vrlo nesistematskim ali za domaće prilike još uvijek iznimnim obrazovanjem, odmah je pristupila preporoditeljima, sprijateljila se s mnogima od njih a s nekima, kao s poslije bez razloga slavljenim stihotvorcem Ivanom Trnskim, imala i razmjerno burnih emocionalnih dodira*.¹⁶

Dodamo li ovim životnim počecima – impregniranim sentimentalnim idealizmom koji bi je olako mogao proglasiti i žrtvom književnoga trovanja – stvarne epizode književno provjerljive u *Dnevniku*, shvatit ćemo kako je *hrvatska George Sand*, nezakrinkana muškim imenom, jedva prihvatljiva i današnjoj hrvatskoj književnoj sceni. Geslo – *neokrinkana istina* – istaknuto u Predgovoru *Dnevniku* iznenadit će i današnje čitatelje nepostojanjem bilo kakve autocenzure; sve je tu spomenuto: inkontinencija, kamatarenje, pisci-prosjaci, metaforičko domoljublje, kupovanje ljubavi od dvostruko mlađega seoskog momka. *Rodjena majka bijaše mi mačuha – a i priroda mi bijaše mačuha – i tako mi nebijaše sirotčadu, nikome se na tješeću grud baciti... (...) Priroda mi bijaše mačuhom jer – jer ne bilo do mala jutra, da – se nedigoh iz mokra kreveta –*.¹⁷ *Momče je ubogo, i neku nasladu u tom uživam, da ga podpomognem; s toga još više, znam bo da se žrtvuje mojemu zahtevanju; a jedno požertvovanje iztražuje drugo i tako moram njegovoj ljubavi moje novce žrtvovati. – (...)* *Neznam što je u mene ušlo, da sam Niki tako privržena, i š njim se pustila bluditi – ali sada mi je srce mirno i nečera me više onaj strašni nemir; suzami sam počela ovo pisati, i opet se upokojila; i tako neprestano u meni mienja; sada do groba tužna onda opet mirna i sve mi jednostavno postaje. Neživim rado, ali živjeti moram!*¹⁸

111

VDG JAHRBUCH 2007 107 - 117

¹⁵ Ibidem, str. 66.

¹⁶ Slobodan Prosperov Novak (2003.), *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb: Golden marketing, str. 199.

¹⁷ Dragojla Jarnević (2000.), *Dnevnik*, priredila Irena Lukšić. Karlovac: Matica hrvatska, str. 10.

¹⁸ Ibidem, str. 524-525.

U Pogovoru integralnom izdanju Irena Lukšić ističe kako je *Dnevnik* šokirao prve čitatelje upravo nevjerojatnom iskrenošću koja je – osobito u konzervativnim učiteljskim krugovima – shvaćena kao pornografija. Ozbiljan recepcijski obrat događa se tek 80-ih godina 20. stoljeća s pojavom tzv. *ženskoga pisma* i postmodernizma kada *Dnevnik* Dragojle Jarnević postaje nezaobilaznom i dalekom prethodnicom raznolikoj ženskoj književnoj praksi. Svijest o neadekvatnosti i književne osobe i teksta u vlastitom vremenu prepoznajemo u oporuci napisanoj 30. ožujka 1873. godine: *Moj Dnevnik koji će se naći zapečaćen, ostavljam „Učiteljskoj zadruzi“ ako si bude hotjela korist iz njega crpsti i ovu upotrebiti na podporu udovah i sirotah učiteljskih. Ipak pod tim uvjetom, da se nikako nesmije otvoriti deset godina prije nego se bude brojilo poslje moje smrti.*¹⁹

III.

Romantičarsku kompenzaciju neljepoga stvarnog života Dragojla je Jarnević pokušala pronaći u pisanju. Nedostatak sustavnoga obrazovanja nastojala je nadoknaditi posuđujući knjige od prijatelja i znanaca, čitajući i pišući – najprije na njemačkome, a potom i na hrvatskome jeziku. Irena Lukšić zaključuje da *ona nije uspjela korektno ovladati niti jednim jezikom na kojemu je mislila – ni njemačkim, kojim se služila u mladosti, ni hrvatskim, koji je učila (i praktički stvarala) cijeloga života.*²⁰ Ipak, njezin je prvi literarni pokušaj nastao na njemačkome jeziku – *Fantasiën eines gequälten Herzens*, a njezino najopsežnije djelo – *Dnevnik* koji je vodila od 1. siječnja 1833. pa do 10. studenoga 1874. godine – započeo je na njemačkome jeziku, od 1841. nastavljen na hrvatskome, s time da je autorica 1872./1873. prevela njemački dio na hrvatski. Manje je poznato da je ideju o vođenju dnevnika podržao Friedrich (Franjo) Redinger, slagar i tiskar koji je rodnom bio *Moravljanin iz Brüna*, a u životu Dragojle Jarnević odigrao ulogu prve i vječno neprežaljene ljubavi.

Nova se godina približavaše i ja sam se zaniela pomislju, da ću stati pisati moj dnevnik. Razgovarajući u društvu, povede se rieči sve o koje čemu, i tako si i ja o mom dnevniku izrazilih. Svi mi povladiše moju nakanu, veleć, da će biti dosta gradiva, jerbo me poznaju kao osobu, koja će umjeti raditi tako, da joj sadržaj dnevnika važan bude. Nekoliko dana iza ovoga razgovora evo jedne večeri dodje Friedrich sa omašnom knjigom pod mišicom i uljudnim naklonom i sladkim posmiehom mi ju uruči. Mišljah donio što za čitati i otvorih ju umah da pogledam ali unutra bieli, čisti listi. Zatvorim i spola ju ogledam; i gle na zaklopcu izcifranim slovima natiskano: Tagebuch der Caroline Jarnević. Pogledam davaoca začudjeno a on će klanjajući se: „Izrazili ste se, da ćete pisati dnevnik, a ja sam pohitio da Vam knjigu nabavim, želeć ujedno bi i ja znamenitu ulogu u njemu igrao.“

112

107 -117 VDG JAHRBUCH 2007

¹⁹ Ibidem, str. 774.

²⁰ Ibidem, str. 772.

(...)

*Da kako da pisah nemačkim jezikom, jer ono doba ga za materinjega smatrah.*²¹ Utjecaj njemačke lektire i njemačkih učiona vidljiv je u svakodnevnom životu Dragojle Jarnević. Unatoč porugama koje doživljava u krugu obitelji, od vlastite majke koja je kori riječima *Što si se zalupala u toga Švabu*²², Jarnevićeva uspijeva pronaći argumente za svoje stavove: *odkako upoznah Redi. zamietih razliku medju Hrvati i ugladjenom čovjekom njemačkog naroda. Jest, Hrvat je blage naravi, diamant je još neizbrušeni, ali meni se grusti prostačina, kojom većina odiše, i zato nenalazim u Hrvata nikakove podrage za zabavu a kuda manje za ljubav.*²³ Redinger ju je osvojio biranim riječima, krasnim njemačkim jezikom i ugladenim ponašanjem vjerojatno i zato jer je njemački jezik i za nju jezik uljudene komunikacije – u rasponu od čestitaka i ljubavnih izjava do pozdrava i pjesma koje pjeva.

Na stranicama opsežnoga *Dnevnika* – na kojima su sačuvane i rečenice u gotici – susrećemo u velikoj galeriji stvarnih likova 19. stoljeća i putujućega slikara Emersbergera, ljekarničkoga pomoćnika Muttersgleicha, putujućega glumca Scholza...

IV.

Svojoj upravo navedenoj konstataciji – *zamietih razliku medju Hrvati i*

ugladjenom čovjekom njemačkog naroda – Dragojla će se Jarnević prilično žestoko suprotstaviti u svakoj sljedećoj prilici u kojoj je njezin sugovornik Nijemac, pripadnik germanske kulture ili jednostavno njezin simpatizer. To se susreće na prevelikome broju mjesta u njezinome *Dnevniku* da bi se sve dalo citirati pa i pobrojati, ali je dosta navesti njezin odgovor izvjesnom Herr Klempfegu nakon što je on izrazio isto mišljenje koje je osnovni smisao gornjega citata. Taj odgovor ostao je u njezinome *Dnevniku* nepreveden, što je prilično ilustrativno: svoj *Dnevnik* ona je prevodila na hrvatski – jezik koji nikada nije sasvim savladala, s njemačkoga – kojim nikada nije vladala na razini koja se može očekivati od profesionalne književnice. Očito je bilo potrebno da njezin, navodni, odgovor bude na njemačkome kako bi imao potrebnu težinu i važnost: *Aber Herr Klempfeg sie dürfen sich über eine Nation nicht so rücksichtslos auslassene, deren Sprache sie nicht können und deren Sitten ihnen fremd sind. Der Deutsche besigt von Natur mehr Roheit als der Slave, dessen hauptcharakterzug gute Müitigkeit ist...*²⁴ Nijemac je dakle u njezinome svijetu i kulturan i *ugladjen čovjek*, ali je Nijemcima na drugoj strani i, sasvim apsurdno, svojstvena sirovost/grubost, tj.

113

VDG JAHRBUCH 2007 107 - 117

²¹ Ibidem, str. 14.

²² Ibidem, str. 28.

²³ Ibidem, str. 40.

²⁴ Ibidem, str. 328.

Roheit. Hrvati pak *odišu prostačinom*, ali im je svojstvena *Mütigkeit* i *Sitte*, što će reći – srčanost i dobri običaji ili čudorednost.

U tom paradoksu i apsurdnu nema zapravo ničega novog. Podsjetio bih na svoju analizu Nijemaca u Križanićevoj *Politici*²⁵, odnosno germanofobije koja predstavlja glavno uporište svih Križanićevih teza. Smisao je svega kod Križanića otprilike ovakav: mi smo Slaveni u svemu bolji od Nijemaca pa se moramo dosljedno suprotstavljati Nijemcima jer smo uistinu, mi Slaveni, zapravo jako primitivni i zaostali u svakome pogledu u odnosu na njih. Križanićeva germanofobija – a to zaista nije bilo teško dokazati! – samo je naličje nekritičkoga divljenja svemu njemačkome, kao i na tome utemeljena zavist.

Povod za pisanje na hrvatskome jeziku, pa i poticaj za buđenje ljubavi prema tome jeziku, za Dragojlu Jarnević bili su stihovi pjesnika Ivana Trnskog, napisani na zidu tvrđave Schlossbergu u Grazu, kako je naprijed navedeno – što je pobudilo njezin prvi javni zapis na hrvatskome jeziku, spomenuti grafit:

Ilirkinja je ovdje jedna,

koja jezik ovaj razmi.

Premda ona tebe ne zna,

Vendar joj je kruto drago,

Da je našla ovdje reči

*Kojim serce svoje lēči.*²⁶

Posljednja dva stih, ne manje nevjesta nego što je bila većina onovremenoga hrvatskog stihotvorstva, izražavaju iskreno frustraciju koja je morala biti svojstvena dobrome dijelu građanskoga staleža u Hrvatskoj. Kao što su se djela narodne književnosti počela učestalo zapisivati na početku 19. stoljeća, tj. u vrijeme kada se moglo osjetiti da ta višestoljetna ili višetisućljetna tradicionalna književnost nestaje, zaboravlja se, tako je i do artikulacije i kodifikacije modernoga hrvatskog jezika došlo onda kada je većina pismenih Hrvata shvatila da se jezik njihova naroda²⁷ jednostavno zaboravlja; oni ga više ne znaju ili ga ne znaju dobro. Potreba da se jezik kojim dobro vlada, makar u najrazličitijim dijalektalnim oblicima, još samo priprosti narod, vrlo je snažna motivacija intelektualcima, i onima koji su direktno iz takvoga sloja ponikli ili su za taj narodni sloj drugačije vezani, da svoj jezik definiraju, kodificiraju i učvrste. Naravno, snažna je motivacija bila i puno pragmatičnijega karaktera, a to je potreba razvoja robno-novčane privrede kakva je pratila razvitak buržoaskoga društva (što bi se moglo formulirati i obratno) – ali taj dio kompleksa pitanja ovaj puta ostavljamo izvan fokusa našega razmatranja.

114

107 -117 VDG JAHRBUCH 2007

²⁵ Ludwig Bauer (1998.), *Nijemci u Križanićevoj "Politici"*. Znanstveni skup "Nijemci i Austrijanci u hrvatskom kulturnom krugu", Osijek, 18-19.12.1997. Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice, urednici Renata Trišler,

Nikola Mak. str. 85-94.

²⁶Dragojla Jarnević (2000.), *Dnevnik*, priredila Irena Lukšić. Karlovac: Matica hrvatska, str. 771.

²⁷Narodom ovdje ne smatramo entitet etnički definiranim, a još manje genetski, tj. narodnosnim podrijetlom, koje je ionako različito od podrijetla jezika i kulture koja pripada tome narodu; nego narodom smatramo glavnu stanovništva određene kulturne i tradicijske cjeline, kakvom se mogu smatrati hrvatske zemlje u punoj pragmatičnoj rastezljivosti pojma.

Frustracija Dragojle-Caroline Jarnević morala je biti uvećana time što je dugo vremena bila pismena samo na jednome jeziku, njemačkome, a ta je pismenosti, i taj njemački bio drugorazredan, u najboljem slučaju. Kao i mnogi drugi, ona jest mislila i pisala njemački, ali je u okvirima toga jezika i kulture toga jezika, bila autsajderica. Godine 1838. zapisala je: *Jednu sam njemačku novelu napisala. Bijah pokušala pisati hrvatski, ali to neide. Baš ništa ne razumijem niti misliti hrvatski, a kamo li pisati.*²⁸ Ovaj fragment implicira dvostruko autsajderstvo. Provincijsko školovanje na njemačkome neizbježno je moralo biti sasvim nedoraslo kvalitetnom školovanju u njemačkim zemljama; i podrijetlom i znanjem Dragojla-Carolina morala je biti apriorno osuđena da u svijetu njemačke kulture ne može biti ravnopravno prihvaćena, prvenstveno ne kao spisateljica, iako je, kako vidimo iz dnevnika, kao građanka, i to građanka drugoga reda, neka vrsta služavke, uživala pravnu zaštitu kojoj je ipak mogla očuvati minimum prava koje su joj pojedinci pokušavali osporiti. Naznačene su frustracije i autsajderstvo, uz njezinu snažnu volju, upornost i talent dovele do toga da je naučila hrvatski, ne sjajno, ali dovoljno da postane prva hrvatska književnica i autorica drugoga istinskog hrvatskog romana, *Dva pira*, objavljenoga u nastavcima u časopisu *Domobran*, godine 1864. Ipak, i u tome će romanu ostati vidljivo da su prvi susreti autorice s književnošću, oni iz kojih je učila književni zanat, stil i fakturu, bili oni s njemačkom književnošću, i to uglavnom trivijalnom, što se posebno ogleda u jeftinim ljubavnim zapletima koji podsjećaju na ono što se kasnije pospradno nazivalo *literaturom za kuharice*.²⁹ Sve je to zapravo sukladno prvim njezinim književnim pokušajima na njemačkome jeziku koji su u ovome tekstu već ranije navedeni. U suprotnosti je s time naravno gnušanje prema njemačkome jeziku i svemu švapskom koje se susreće u *Dnevniku* na nebrojeno mnogo mjesta. Ali i ta suprotnost ima svoj prirodan i logički smisao. Sve to podsjeća na dosljedan prkos djeteta u pubertetu prema roditeljima; nema u tome prkosu previše smisla i logike, ali mu je cilj sasvim nedvojen: osporavanje roditeljskoga autoriteta i osamostaljivanje.

Sve nas ovo – analiza *Dnevnika*, književnih i jezičnih traženja i lutanja, kao i okviri književne i kulturne sudbine Dragojle Jarnević – upućuje i na potrebu kritičkoga razmatranja ilirizma u cjelini, pokreta kojemu je Dragojla Jarnević postala jedan od značajnijih predstavnika. Potrebu kritičkoga razmatranja, odnosno revalorizacije stvarnoga smisla i konteksta toga pokreta naglašavaju spoznaje koje *Dnevnik* nudi, bar u obliku sinkronih i sukladnih **rezonancija**, a za kojima je malo tko spreman posegnuti. Ilirizam je u nacionalnoj svijesti, u udžbenicima pa i u većini znanstvenih djela artikuliran ipak više kao karakterističan nacionalni pa čak i *nacionalnotvorni* mit, umjesto da bude prikazan kao znanstvena povijesna činjenica, što implicira pojam – objektivno. Upravo je ta objektivnost najviše ugrožena kada je u pitanju njemački jezik, njemačka kultura i njemačka civilizacija. Vrlo se rijetko upućuje na to da je upravo

115

VDG JAHRBUCH 2007 107 - 117

²⁸Dragojla Jarnević (2000.), *Dnevnik*, priredila Irena Lukšić. Karlovac: Matica hrvatska, str. 105.

²⁹Krešimir Nemeč (1994.), *Povijest hrvatskog romana od početka do kraja 19. stoljeća*. Zagreb: Znanje, str. 71-73.

njemačka kultura, civilizacija pa i sukladna politika – jedna od kolijevki ilirizma. Nije riječ samo o jeziku koji je bio jezik obrazovanja školovanih iliraca i jezik njihove komunikacije, nije samo riječ o mnogim Nijemcima/Austrijancima koji su ilirizmu obilato pridonosili, nego je još više riječ o sustavnome poticanju nacionalne svijesti slavenskih naroda u okvirima austrijske politike, pri čemu je stvaranje protuteže militantnome mađarskom nacionalizmu bio samo jedan od motivirajućih faktora. Ilirizam u tom svjetlu možemo vidjeti velikim dijelom i kao produkt jozefinizma koji je svoje slične rezultate već ranije dao u Češkoj i Moravskoj. Puno je uvjerljivih argumenta i detaljnijih objašnjenja pružio Ivan Pederin u svome članku *Češka kao domovina dvaju naroda i njezini odrazi u ilirizmu*.³⁰ Ilirizam kao nastavak procesa koji je započeo u Češkoj postaje puno jasniji i logičniji, kako u cjelini tako i u fragmentima – pri čemu, primjerice, nije

beznačajno da je Ljudevit Gaj stvorio osnove suvremenoga hrvatskog pisma time što je jednostavno preuzeo češku grafiju. Isto tako nije beznačajno što je u tome periodu koji je prethodio ilirizmu, Prag postao jedno od najznačajnijih središta panslavizma, koji je također među temeljima ilirskoga pokreta.

Apsurdno je negirati čvrstu vezu između ilirizma i njemačke kulture i politike kada je primjerice uputa grofa Janka Draškovića hrvatskim ženama da veću pozornost poklanjaju svome jeziku bila napisana na njemačkome jeziku – *Ein Wort an Iliriens hocherzige Töchter über die ältere Geschichte und neueste literarische Regeneration ihres Vaterlandes* (1838.). Pri tome je grof Drašković bio daleko utjecajnija i značajnija ličnost ilirizma nego oportunistički i agilni poduzetnik Ljudevit Gaj, koji je zapravo djelovao vrlo kratko i odstupio osramoćen, ali se i dalje u gotovo svim udžbenicima i mnogim studijama navodi kao vodeća ličnost ilirizma do dana današnjega. Apsurdno je da se u udžbenicima i studijama koje prikazuju ili analiziraju ilirizam sustavno prešućuje i izostavlja uloga koju je imao Laval Nugent, čovjek koji je, uz ostalo, glinskoga pukovnika Jelačića doveo na položaj hrvatskoga bana. Jer upravo, danas gotovo nepoznati, Laval Nugent bio je najznačajniji među vođama pokreta, značajniji čak i od samoga Janka Draškovića, i to jednako po snazi svojih uvjerenja o potrebi stvaranja svekolike hrvatske autonomnosti koliko i po svome značajnijem mjestu u carskoj hijerarhiji. Zar je činjenica da je on bio austrijski vojskovođa dovoljna da se prešućuje njegova uloga u hrvatskome preporodu? Ako je prkos djeteta prema roditeljima razumljiv dio faze odrastanja – pa ma kako nelogičan bio – i ako je prihvatljiv kao dio stvaranja vlastite samosvijesti, kada stvari pokušamo sagledati naknadno i objektivno, onda je neizbježno stvoriti argumentiranu predodžbu o ilirizmu i kao produktu konteksta njemačko-austrijske kulture i povijesti, kao i o posebnome mjestu koje u širini toga konteksta ima pravo zauzimati.

116

107 -117 VDG JAHRBUCH 2007

³⁰ Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice, VDG Jahrbuch (2005.), Osijek, str. 127-180.